

Oficialiai nepripažintas Pušaloto savanoris Kazimieras Rutkauskas

Kovo 2 d. „Darbo“ rubrikoje „Krašto istorija“ kraštotyrininkas Algimantas Stalilionis pristatė Pušaloto savanorių kuopoje tarnavusį, iš Pazūkų kaimo kilusį Feliksą Rutkauską (1897–1986). Atsikuriančios Lietuvos valstybės nuo bolševikų ir bermontininkų stojo ginti ir jo broliai Kazimieras bei Petras Rutkauskai.

Šioje publikacijoje būsimos knygos „Pušaloto valsčiaus savanoriai“ autorius pasakoja Kazimiero Rutkausko (1888–1948) gyvenimo istoriją. Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA) rastus dokumentus papildė kraštotyrininko užrašyti savanorio dukros Vandos Rutkauskaitės prisiminimai bei vaizdas jo sūnėno Jurgio Bariso liudijimas. Tad oficialiai nepripažinto savanorio portretas yra spalvingas ir įsimintinas. A. Stalilionio parengtoje publikacijoje skaitytojas ras atsakymą į klausimą, kodėl su ginklu rankose prieš bolševikus ir bermontininkus kovojęs K. Rutkauskas taip ir negavo Savanorio medalia, kurio tikrai buvo nusipelnęs.

Sigitas KANIŠAUSKAS

Kovojo su bolševikais ir bermontininkais

Kazimieras Rutkauskas gimė 1888 m. vasario 26 d. Pazūkų kaime daugiavaikėje Mykolo Rutkausko ir Mortos Šidagytės-Rutkauskienės šeimoje.

Pušaloto partizanų kuopos savanoriu tapo 1919 m. sausio 7 d. Tarnavo raitelių žvalgų grupėje. Dalyvavo kuopos kovose su bolševikais. 1919 m. birželio 10 d. dėl sunkios šeimos padėties buvo išleistas viename mėnesiui atostogų.

1919 m. rugpjūčio 25 d. pašauktas į kariuomenę kovai su į Šiaurės Lietuvą iš Latvijos įsiveržusiais bermontininkais. Tų pačių metų spalio mėnesį dalyvavo susirėmimuose su bermontininkais prie Kupreliškio (Biržų r.).

Pasibaigus kovoms už Nepriklausomą Lietuvą, grįžo į gimtinę. 1922 m. Pušaloto bažnyčioje susituokė su Marijona Krištopaityte (1897–1992) iš Vaitkūnų kaimo.

K. Rutkauskas priklausė Lietuvos vasaros rytų partizanų brolijai (LVRPB). Centriniame valstybės archyve išlikę šios organizacijos dokumentai byloja, kad 1927 m. savanoris Pazūkuose turėjo garo malūną ir porą

Kazimiero ir Marijonos Rutkauskų kapavietė Pušaloto kapinėse. 2018 m.

hektarų žemės.

1929 m. balandžio 25 d. K. Rutkauskas įstojo į „Geležinio Vilko“ organizacijos Pušaloto būrį. Ši sukarinta organizacija vienijo prezidento Antano Smetonos oponento, nušalinto Ministro Pirmininko Augustino Voldemaro šalininkus. Tų pačių metų spalio 3 d. K. Rutkauskas kreipėsi į specialią karių savanorių komisiją dėl savanorio vardo suteikimo. Komisija prašymą atmetė, motyvuodama, kad per trumpai tarnavo savanoriu. Taip pat atmetas ir pakartotinis 1937 m. įteiktas prašymas, nors buvęs Joniškėlio bataliono vadas pulkininkas-leitenantas Antanas Stapulionis patvirtino, kad K. Rutkauskas savanoriu tarnavo ilgiau nei pusmetį. Galbūt šiam neigiamam sprendimui įtakos turėjo oficialiai nepripažinto Pušaloto

Kazimieras Rutkauskas, 1905 m.

savanorio priklausymas „Geležinio Vilko“ organizacijai, kuri 1930 metų gegužę buvo uždrausta.

Savanorio šeima gyveno Pušaloto valsčiaus Užubalių kaime. Kazimieras ir Marijona Rutkauskai užaugino sūnus Albertą (1923–2011) ir Laimutį (g. 1929 m.), dukras Vandą (g. 1925 m.) ir Janiną (g. 1928 m.). Artėjant antrajai sovietų okupacijai, 1944 m. vasarą vyriausias Rutkauskų sūnus Albertas pasitraukė į Vakarus, vėliau apsigyveno JAV.

Bataliono vado liudijimas

1936 m. vasario 10 d. rašte buvęs Joniškėlio bataliono vadas pulkininkas-leitenantas Antanas Stapulionis liudija (kalba taisyta minimaliai): „Partizaną Kazį Rutkauską asmeniškai pažįstu nuo 1918 m. Jis buvo aktyvus kovų dalyvis ir daug prisidėjo prie Lietuvos atstatymo ir partizanų organizavimo. Buvo darbštus,

gerų norų partizanas, tačiau kaip invalidas, turintis ant kojų neužgydomas žaizdas, didesniuose žygiuose pavargdavo ir dažnai sirgdavo. Nežiūrint į tai, kad dėl sveikatos karo tarnybai netiko ir jam sunku buvo eiti tarnybos pareigas, bet jis lygiai su kitais buvo pavyzdingu partizanui, dalyvavo eilėje susirėmimų su bolševikais.

Prasidėjus kovoms su bolševikais, jis kaip vyresnysis iš brolių stojo į partizanus ir savo pavyzdžiu patraukė savanoriais du savo jaunesnius brolius, kurie vėliau liko karo tarnyboje ir iki užbaigimo kovų su bolševikais ir lenkais. Jie yra pripažinti savanoriais kūrėjais.

Imant domėn, ištarnautą laiką partizanuose iki paleidimo atostogoms, tai 6 mėn. nesusidaro, bet imant domėn Pušaloto kuopos vado pulkininko-leitenanto Micheličičiaus surašytą žinių lapelį tarnybos eigą, kur matyti, kad ištarnavo iki 1919 m. liepos 16 d., tai partizanuose ištarnautas laikas sudaro 6 mėn. ir 9 d. Be to, iš liudijimo pono [Jono] Navaiko, matosi, kad Rutkauskas 1919 m. pabaigoje dalyvavo kovose prieš bermontininkus jo grupėje.“

Dukros prisiminimai

Prieš trejus metus užrašyti savanorio dukros Vandos prisiminimai byloja tokią šeimos išgyvenimo juodžiausiais stalinizmo laikais istoriją: „Kai gimiau, gyvenome Pazūkuose, malūne. Vėliau nusipirkome žemės prie Sujetų ir ten išsikėlėme. Tačiau tėčiui ten kažkodėl nepatiko. Tuo metu buvo pardavinėjamas Jasinskio dvaras, tai tėtis nusipirko žemės ir išsikėlėme į Pušaloto valsčiaus Užubalio kaimą. Tėvelis dirbdavo savo malūne. Iš Jasinskio žemę dar nusipirko Kazys Repčys, Strelčiūnai, Pauliukoniai, Šliogeriai.

Tėtis buvo šaulys. Jo medalius, senas nuotraukas 1991 metais į Ameriką išsivežė brolis Albertas.

1948 m. norėjo mūsų šeimą išvežti į Sibirą, bet ką tik buvo miręs tėtis. Jis buvo pašarvotas namuose. Tai tuo kartu jie mūsų nelietė. Po tėčio laidotuvių iš namų tą pačią dieną pasitraukėme tik su keliais drabužiais, kuriuos sugebėjome panešti. Atsimenu, kad išeinant mus sekė kniaukdama katė, šuo nutraukė grandinę ir kaukdamas nubėgo laukais. Daugiau jo niekas ir nematė. Pirmą naktį nakvojome miške, teko nakvoti kapinėse, bažnyčioje. Žmonės buvo įsibaiminę ir niekas nenorėjo priimti. Sesuo Janina tuo metu mokėsi Panevėžio gimnazijoje, tai ją ten surado, suėmė ir ištremė. Brolių Laimutį priglaudė globoti Pazūkų mokyklos mokytojas Smailys.

Mama buvo labai išsigandusi ir bet kokia kaina siekė išvengti tremties. Sunkiausia buvo, kuomet ji norėjo šokti nuo tilto ir nusiskandinti. Raminau mamą ir atkalbėjau, kad taip nedarytų. Laikina Panevėžyje mus priglaudė Veleckai (tėvelio draugas, dirbęs buhalteriu). Dažnai nakvodavome Šv. Zitos gatvėje, Vėbrų (jo žmona dirbo mokytoja) tvartelio palėpėje. Ten jie laikydavo ožką. Tuo metu jie mus ir maitindavo. Anksti ryte išeidavome ir slėpdavomės kapinėse, o kai atrakindavo bažnyčią, tai dienos

Rutkauskų šeima. Sėdi Kazimieras, sūnus Laimutis, Marijona, stovi dukros Janina ir Vanda, 1943 m.

metą praleisdavome tenai.

Vėliau tėvelio pažįstamas Jurgis Kuzmickas nuvežė į Lakštučių durpyną, netoli Kuršėnų, Žemaitijoje. Ten pavyko gauti dokumentus. Žiemą įsidarbinome Pavenčių cukraus fabrike. Vėliau sugrįžome į Panevėžį ir apsigyvenome skulptoriaus Gedimino Jakubonio tėvų namuose. Mokiausi ir vėliau įsidarbinau ligoninėje. Dalyvavau meno saviveikloje, nes turėjau gerą balsą ir buvau šokėja; be to, sportuodavau – dalyvaudavau dviračių lenktynėse.

Pokaryje, kai pasitraukėm iš namų, tai juos išardė ir pervežę pastatė Spirakiuose. Mūsų namas buvo visai nesenai statytas. Ir dabar stovi apmūrytas plytomis.

Sesuo Janina buvo ištremta į Irkutsko srities Vasiljevsko gyvenvietę. Tremtyje praleido devynerius metus. Dirbo šachtose, aukso kasyklose. Šachtose buvo apsinuodijusi dujomis, tad vos išgyveno. Vėliau tremtyje pavyko baigti technikumą, dirbo braižytoja. Grįžusi į Panevėžį susipažino su tremtiniu Juozu

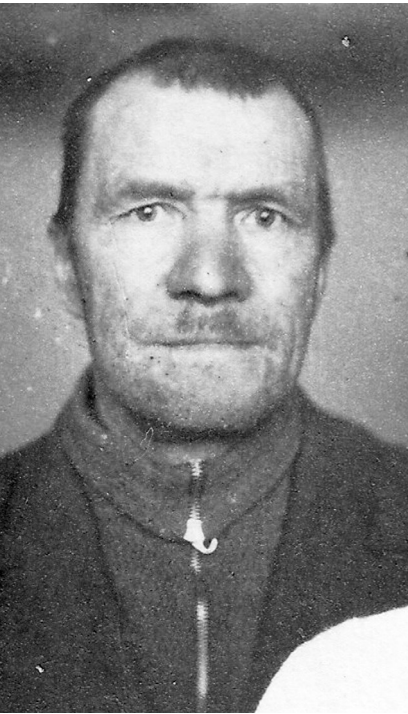
mantą ir Renatą.

Į JAV pasitraukęs brolis Albertas užaugino penkias dukras – Ireną, Vandą, Rūtą, Marytę, Janiną. Paskutiniu laiku gyveno Floridoje.“

Išmanė techniką

Įdomių prisiminimų apie savo dėdę – savanorį Kazimierą Rutkauską – paliko jo sesers Barbaros sūnus Jurgis Barisas: „Dėdė Kazimieras Rutkauskas buvo apie 170 cm ūgio, energingas. 1913 m. mūsų tėvelis su uošviu Mykolu Rutkausku (mamytės tėveliu) sutarė, kad reikia pirkti „dampį“. „Dampiu“ vadino didelę anglišką fabriką „Rustom“ kuliamąją mašiną. Ji kuliant ir grūdus išvalo, išrūšiuoja. Mašiną suko galingas ir gana sunkus garo katilas. Rudenį, kada prasidėdavo kūlimas, sukinkydavo 12 arklių ir laužydami tiltelius, tvoras išveždavo tą „pabaisą“ į kluoną. Ne visur pro duris tilpdavo. Tai pastatydavo šalia. O kas ją prižiūrės? Mes dar buvome maži. Tą amatą pavedė Kazimierui, 22 metų vyrui, kurio nebepaėmė į carinę kariuomenę. O kodėl nepaėmė? Dėl to, kad surado šundaktarį, kuris įleido į koją tokius nuodus, kad koja prakiuro, raudonai pamėlinavo ir komisija pripažino netinkamu tarnauti kariuomenėje.

Kazimieras perprato visas kuliamosios ir garo katilo paslaptis. Per visą rudenį ir dar po Naujųjų metų dėdė važinėjo po Pušaloto valsčių su tais sunkiais, bet gerais padargais, per dieną iškeldamas javus nuo 20 ha. „Mašinista“ – šitaip vadino Kazimierą, ne vardu, o aukštesniu „Ponas Mašinistre“. Jį mylėjo: valgi paruošdavo atskirai ir atskirai maitino nuo visų kitų, seklyčioje, kaip garbingiausią svečių – kleboną, valgydino, alumi girdė, minkščiausią lovą paklodavo. Stengdavosi šeimnininkai Kazimiero norus išpildyti, kad ir kitais metais pro šalį nepravažiuotų...“

Kazimieras Rutkauskas, 1946 m.

Okuličiumi ir sukūrė šeimą. Baigė institutą, dirbo Panevėžio statybos tresto montavimo valdyboje vadovaujamą darbą. Užaugino dukrą Jolitą. Jolita apsivedė su Artūru Žukausku ir užaugino dukras Sa-

Parengė Algimantas STALILIONIS
Vandos RUTKAUSKAITĖS
asmeninio archyvo
nuotraukos